

1889 год. – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1889.

8. Постановления XVIII очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания с 1 по 14 декабря 1883 года с приложениями. – Екатеринослав: Типография Губернского Правления, 1884. – 724 с.

9. Постановления XXIII очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания с 3 по 14 декабря 1888 года с приложениями. – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1889. – 756 с.

10. Родзянко М.В. За кулисами царской власти. – М.: Панорама, 1991. – 48 с.

О.М.Труш

Наукова діяльність Володимира Піскорського за кордоном

Становлення особистості та її досягнення у різних сферах суспільно-політичного і наукового життя є основою піднесення національної самосвідомості, формування нової системи духовних та культурних цінностей громадянського суспільства кожної держави. Нестача таких робіт, які присвячені відомим і неординарним історикам, істотно ускладнює реконструкцію суспільно-політичного та наукового життя минулих століть. До низки напівзабутих діячів минулого можна віднести ім'я Володимира Костянтиновича Піскорського (1867–1910) – видатного вченого-іспанолога, талановитого викладача, невтомного просвітителя, активного громадського діяча. Цікаво, що В.К.Піскорський володів дев'ятьма мовами, а ще був першим іноземцем, якому дозволили працювати в королівському архіві Іспанії.

До Європи вчений виїздив не раз. Головною метою цих мандрівок було ознайомлення з першоджерелами та участь у всесвітніх історичних конгресах. Учений працював в Іспанії, Португалії, Франції, Англії, Німеччині, Італії, Швейцарії. В його листах і щоденниках знаходимо живі і яскраві спостереження, пов'язані з перебуванням у Мадриді, Берліні, Лондоні, Лейпцигу, Парижі, Флоренції, Римі, Вероні, Лісабоні, Сарагосі. Труднощів у спілкуванні вчений не відчував, адже вільно володів європейськими мовами, у тому числі й польською (батько його – поляк), грецькою та латиною. Колеги називали Володимира Костянтиновича "зразковим працівником на європейський лад, майже панглосом" [1].

У 1906–1907 рр. відбулося найперше наукове відрядження В.К.Піскорського. Він працював в Іспанії, Франції, Англії та Німеччині, де досліджував документи для написання не лише магістерської, але і докторської дисертації. Перше півріччя 1896 р. В.К.Піскорський вирішив присвятити

роботі в іспанських бібліотеках і архівах. Головною метою роботи було ознайомлення з тими джерелами, друкованими і рукописними, які були необхідні для дослідження двох питань: історія кастильських кортесів і історія звільнення землеробських класів у Середньовічній Іспанії [2].

18 березня 1896 року В.К.Піскорський уперше ступив на іспанську землю. Він зупинився в домі Мендеса під Мадридом, де "була представлена майже вся Іспанія у всій різноманітності її етнографічних і культурних особливостей" [3]. Його сусідами були люди з різними долями і професіями, і про всіх він пише із зацікавленістю і теплотою: "Я багато чого дізнався цікавого від своїх іспанських друзів, а головне – цілком оволодів іспанською розмовною мовою, чому, звичайно, сприяло попереднє ознайомлення з літературною мовою, отримане ще в Росії зовсім самостійно" [4].

Мадридське і барселонське товариство зустріло В.К.Піскорського доброзичливо, хоча за традицією іспанські історики упереджено ставилися до іноземних учених і спочатку, як він писав у своїх листах, деякі з них навіть перешкождали йому в ознайомленні з архівними матеріалами. "Мій приїзд до Іспанії, – згадував учений, – з метою вивчення за архівними даними її економічної історії викликав цікавість у тутешньої громади; в столичних і провінційних газетах з'явилися статті, присвячені мені і моїм дослідженням" [5].

Головним місцем занять ученого був Мадрид. Він працював переважно в Національній бібліотеці у відділі рукописів, в Національному історичному архіві, в бібліотеці при Академії історії, в бібліотеках конгресу і сенату. Крім того, історик займався в Сіманкському архіві, працював у бібліотеках і архівах Саламанки, Ескурада, Вальядоліда, Барселони. Найбільшу кількість документів, які цікавили В.К.Піскорського, він знайшов у мадрридській Національній бібліотеці в рукописній колекції Бурріеля. Із цих документів одні відносяться до парламентарної історії Кастилії, інші – до історії соціальних відносин у цій країні. В Національному історичному архіві і бібліотеці при Академії історії не виявилось невиданих актів кортесів, але звітні дослідник вилучив немало нових даних для історії земельних і станових відносин у середньовічній Іспанії. В Сіманському архіві В.К.Піскорський знайшов ряд оригінальних актів, які представляють повноваження депутатів кортесів, закличні грамоти королів на кортеси, документи, де вказувались умови, на основі яких кортеси вували субсидії королю в різних випадках, тощо. В бібліотеці Вальядоліда і Мурсії дослідник ознайомився зі змістом рукописних колекцій, які були складені у XVIII ст. і відносяться до історії кортесів у Кастилії [6].

Друге півріччя 1896 р. В.К.Піскорський провів у Франції. Привабливі краєвиди французького весняного пейзажу "злилися в єдине незабутнє уявлення про Францію як багату і життєрадісну країну. В цьому веселому пейзажі почувалося щось таке, що нагадувало рідну Малоросію... Нарешті приїхали. Розкішний, червоної цегли вокзал зі скляними склепіннями... Жалюгідна річечка Мансанарес, проти якої, я вважаю, Либідь набагато краща" [7].

Перебуваючи у Парижі, дослідник отримав багато позитивних вражень. У його закордонних листах читаємо: "Народна освіта тут організована пречудово, щоденно в різних частинах Парижа для народу влаштовані вечірні курси з різних галузей знань, які читаються професорами. Словом, тут багато повчального, але не все одразу можна вловити" [8].

В.К.Піскорський побував у Сорбоні, прослухав лекції відомих учених Ланглуа, Олера, Лакомба, Шательєна, Левассера. Особливо вразили історика лекції в College de France. У листі до дружини він зазначав, що "у нас про такі заклади нічого не відомо, тут читають лекції кращі французькі вчені, слухати їх може будь-хто не залежно від національності, статі і віку, ніяких документів, дипломів тут не існує... College de France проинятий завданням розповсюджувати вищі знання у всьому суспільстві, слугувати лише науці і тільки їй" [9]. На лекціях у цьому закладі В.К.Піскорський звернув увагу на "дивовижну серйозність й інтерес, з яким французькі студенти слухають своїх професорів, і на те, як зрозуміло, просто і в той же час елегантно читають лекції французькі професори" [10]. Його також вразила наступна дивовижна картина: "Ти бачиш перед собою тільки немолодих і старих, сивих і лисих, чоловіків або жінок – усе одно. Молодих студентів тут немає, тому що вони зайняті відвідинами обов'язкових для них лекцій або в Сорбоні, або в одній з вищих шкіл, де існують іспити і дишіоми" [11]. Науковий авторитет молодого київського дослідника був значним. Його запрошували друкуватися в часописі "Synthese historique", а також обрали членом французького історичного товариства. В.К.Піскорський увійшов у паризьке середовище співвітчизників, спілкувався з Суворіним, Врангелем, Мілюковим, Лютославським та іншими [12].

Історик наполегливо працював у бібліотеках: Національній, Св.Женев'єви і Мазаріні, а також у Національному архіві. Тут він знайшов немало потрібного матеріалу, а також познайомився із спеціалістом у галузі іспанської історії Морелем Татіо. Він порадив В.К.Піскорському не втрачати часу, бо особливо цінного матеріалу в Парижі не знайде [13].

На початку 1987 р. вчений удруге відвідав Іспанію. Цього разу сконцентрував свої заняття в архівах і бібліотеках каталонських міст:

Барселони, Герони і Віка. До речі, він був першим іноземним ученим, якому дозволили працювати у королівському архіві в Барселоні. Тут знаходилися документи з історії Арагоно-Каталонської федерації. В Геройському архіві зосереджувалося багато сотень пергаментних згорток, які являли собою ряд грамот різного змісту і змальовували правові і господарські відносини між сеньйорами і їх васалами у період від XI до XVI ст. Також В.К.Піскорський працював із нотаріальними книгами Геройського і Вікського муніципалітетів і з капітуляціями соборів цих міст [14].

У цей час відбулися зустрічі молодого дослідника зі славетним Едуардо Інохосою та з видавцем історичного журналу Альтамірою, журналістом Наварро де Паленсія, державним діячем Пі-і-Маргалем, поетом Нуньєсом де Арка, вченим Маріо Шиффом, видатним прогресивним ученим і соціологом Коста [15]. На все життя залишилася дружба історика з уславленим ученим, літератором, державним діячем Віктором Бапагером. Пам'яті друга Володимир Костянтинович присвятив декілька публікації. Заприязнився В.К.Піскорський з поетесою і перекладачкою Софією Казанова. С.Казанова була близька до королеви-регентші, меценатки, і запропонувала В.К.Піскорському посприяти високому знайомству. Проте від цієї честі історик ухилився [16]. Перебуваючи в Іспанії, вчений звернув увагу на стан іспанської історіографії. Остання, на його думку, знаходилася на низькому рівні. Причини цього він вбачав у "недоліках університетської освіти, в поганому знайомстві з іноземними мовами, в незадовільному виданні пам'яток вітчизняної історії і, нарешті, у відсутності наукової незалежності серед іспанських істориків, які не завжди підкорюються вимогам історичної критики і занадто присвячують себе політиці" [17].

Помітну роль у тогочасному іспанському суспільстві відігравало так зване Атенео – об'єднання і місце зборів каталонських учених, літераторів і художників. У Барселоні вченого обрали членом Атенео. В 1897 році він був на поетичних змаганнях, які відроджували традиції середньовічних провансальських і каталонських поетів [18]. Змагання поетів у каталонській громаді виховували повагу до минулого, дух вільності і почуття національної самоповаги. Вже вдома В.К.Піскорський напише праці "Змагання поетів у Каталонії в Середні віки" (Ніжин, 1900), "Питання про значення і походження "дурних" звичаїв у Каталонії" (Київ, 1899).

В серпні 1897 р. історик залишив Іспанію і попрямував у ту частину південної Франції, яка до половини XVII ст. складала одне політичне ціле з Іспанією і мала однаковий суспільний і політичний устрій з Каталонією, а саме в департамент Східних Піренеїв. У департаментському архіві міста

Перпін'яна йому вдалося розширити зібраний раніше матеріал новими даними, які стосуються, головним чином, землеробського населення Серданї, Русильона і Вальдепіра. Час, який залишився, вчений присвятив ознайомленню з іспанськими рукописами, що зберігалися в Британському музеї, і з семінарами професорів Кнаппа і Бреслау в Страсбурзькому університеті [19].

Перебуваючи в Німеччині, він писав, що "її історична наука стоїть на такому рівні, що французи самі розуміють її перевагу над своєю" [20]. Своєю могутністю Володимира Костянтиновича вразив Берлін. У його щоденнику читаємо: "Я ніяк не можу зрозуміти після всього, що побачив тут, чому іноземці, і росіяни серед них, такі байдужі до Берліна. Це одне зі всесвітніх міст, третє після Лондона і Парижа, з населенням 1 млн. 700 тисяч. Будинки вражають своїми колосальними розмірами, а багато з них – архітектурною красою в класичному стилі. Вулиці широкі, вкриті розкішною бруківкою, найчастіше торцівкою... Коли стоїть гарна погода, я прогулююсь у парку навпроти пам'ятника Перемоги і слухаю спів солов'їв. Цей парк за своїми розмірами ніяк не поступається Булонському лісу. В такому великому місті, як Берлін, стільки зелені і повітря!" [21].

Наукове відрядження 1896–1897 рр. було досить плідним. У результаті дворічного стажування за кордоном В.К.Піскорський написав основні свої праці: "Кастильські кортеси в перехідну добу: від середніх віків до нового часу (1188–1520 рр.)" – магістерська дисертація (Київ, 1897) та "Кріпосне право в Каталонії у середні віки" – докторська дисертація (Київ, 1901).

В подальші роки вчений регулярно виїздив у наукові відрядження (1900, 1902, 1907–1908, 1910), де ознайомлювався зі станом досліджень і викладанням європейської історичної науки, формував колекції книг для праці студентів з медієвістики (під час викладання в Ніжинському та Казанському університетах), збирав матеріали для власних наукових студій у галузі історії, економіки права, господарства Європи. Брав участь у міжнародних історичних конгресах у Сарагосі, Берліні тощо. 18 квітня 1901 року за заслуги перед іспанською наукою В.К.Піскорського обрали членом-кореспондентом Барселонської королівської Академії красномовства і природничих наук, до яких належала й історія [22].

Варто відмітити закордонне відрядження вченого до Італії та Німеччини, яке відбулось у 1907–1908 рр. Його метою був підбір матеріалу з історії міського побуту XVI–XV ст. та повстання чомпі 1378 р. у Флоренції. Рукописний матеріал з цієї проблеми в основному був зосереджений у

Флорентійському архіві, а друкований – у бібліотеках Флоренції і Берліна, а також у Страсбурзькому університеті [23].

Перебуваючи в Італії, В.К.Піскорський побував у Римі, Ватикані, Венеції, Флоренції. "Флоренція чудова, як мрія. Я страшенно задоволений, що нарешті я – в серці Італії" [24]. Перебування В.К.Піскорського в Італії співпало з національним святкуванням з приводу 100-річчя від дня народження Гарібальді. Це свято історик описував так: "Маса народу, у кожного в руках маленький паперовий червоний прапорець із зображенням Гарібальді. Головною вулицею була влаштована святкова хода, в якій узяли участь усі асоціації, товариства, професійні союзи, гуртки, масонські ложі, клуби, партії, що існували у Флоренції... Але найцікавішим був той ентузіазм, та єдинодушність, з якою вітали флорентійці все, що було пов'язане з пам'яттю їх героя Гарібальді, цього Ферруччі новітнього часу" [25]. Діяльності італійського патріота вчений присвятив публічну лекцію, після повернення до Казані. В Італії він пробув недовго, бо не міг сидіти без діла. В Швейцарії також не затримався. "Сьогодні я з висоти бачив майже всю Швейцарію, а на завтра вирішив виїхати відсіля. Дорого і нудно. Природа гарна, але з однією нею не цікаво. Розмаїте тутешнє товариство дратує манірністю" [26], – писав учений дружині.

Деякі результати дослідницької роботи були викладені В.К.Піскорським у лекції про повстання чомпі, якому він збирався присвятити монографію. Іншим результатом цього відрядження стала стаття про сучасний стан італійських університетів [27].

Дуже цікавою була поїздка вченого до Франції і Португалії у 1910 р. В Парижі він досконало ознайомився з Сорбонною, з організацією Паризького університету і бібліотеки. В.К.Піскорський зустрічався із Chatelain'ом, відомим професором і палеографом. Це знайомство було корисним не тільки для вченого, а й для всього Казанського університету. Новий знайомий пообіцяв прислати до університетської бібліотеки для семінарських занять ряд дуже цінних і рідкісних видань Паризького університету з історії [28]. В Парижі вчений також відвідав редакцію журналу "Synthese historique", де познайомився з його редактором Бером, відомим соціологом Лакомбом і іншими співробітниками журналу. Його запросили взяти участь у видавництві цього журналі. В.К.Піскорський погодився подати дві статті – одну з методології історії, іншу – з іспанської історії [29].

Перебуваючи в Лісабоні, вчений писав дружині: "Місцевість дуже мальовнича, скрізь гори, скелі, провалля, мости і тунелі. Але самі португальці, наскільки я встиг з ними познайомитися в дорозі, зовсім несимпатичний народ, а мова їх – далеко не милозвучна. Взагалі, порівняно з

іспанцями вони втрачають дуже багато" [30]. Однією з особливостей португальського життя, яка вразила В.К.Піскорського, була відсутність чорних сутан: "У Лісабоні важко зустріти священика в своїй рясі. Ченців тут зовсім немає. Таким чином, це єдина католицька держава Європи, де духівництво одягається в штатське плаття" [31]. Його вразило й те, що колишні монастирі тут були перетворені на музеї або навчальні заклади. Так, Академія наук була розміщена у колишньому Єзуїтському монастирі, монастир "dos gegonumos" у Бегемі став приватним музеєм, а також приватним притулком, де виховувалося до 500 сиріт [32].

Цікавлячись станом освіти у Португалії, В.К.Піскорський виявив той факт, що жінки тут користуються рівними правами з чоловіками в багатьох організаціях: вони мають доступ у всі вищі навчальні заклади – в університет, Лісабонський політехнікум, медичну школу і т.д. Серед жінок немало докторів медицини, які практикують. Вони беруть активну участь у політичному житті, організовуючи політичні клуби, республіканську лігу тощо [33]. В Лісабоні вчений устиг попрацювати в Національній бібліотеці та Географічному музеї, де було зібрано багато цікавого матеріалу для вивчення португальських колоній.

Де б не був В.К.Піскорський, він завжди тужив за батьківщиною. Його думки завжди зверталися до суспільно-правових відносин, що склалися в Росії. Вчений гостро переживав негаразди вітчизни: "Читаючи французькі газети, – писав він – розмовляючи з французами в ресторані, не раз я відчував образи національного самолюбства, не раз мені було боляче за свою батьківщину. Прикро, що ми самі часто винні в такому ставленні до нас, плазуючи перед французами і принижуючи перед ними свою вітчизну, свою культуру, свій суспільний лад тощо... Справді, чим можуть допомогти нам іноземці, якщо ми самі не можемо допомогти собі? Багато у нас недоліків, багато чого треба виправити, багато що треба усунути, але це ми повинні зробити самі, міцним може бути тільки суспільний лад, створений не окремою групою осіб, хай і запалених добрими намірами, а цілим народом, який розуміє власні інтереси" [34]. Як актуально звучать ці слова в наш час! Підсумовуючи огляд наукової діяльності В.К.Піскорського за кордоном, варто зазначити, що в ході своїх поїздок він не тільки збирав потрібний матеріал, а й мав можливість ознайомитися з методикою викладання предмета своєї спеціалізації в університетах провідних європейських країн. Це, в свою чергу, сприяло суттєвому розширенню поля історичних досліджень ученого, а також стало важливим елементом у процесі реформування системи навчання на історико-філологічних факультетах університетів, у яких він викладав. Нововведення В.К.Піскорського

значно підвищили престиж історичної освіти в Ніжині і Казані, що позначилося на зростанні кількості студентів-істориків, зокрема тих, які хотіли присвятити себе науці.

В.К.Піскорський прославив своє ім'я, ставши послом вітчизняної науки за кордоном. Його різнопланова творча спадщина, яка стала результатом наукових відряджень, переконливо свідчить про величезний внесок ученого не лише у розвиток української і російської історичної науки, а й про збагачення духовної скарбниці інших народів і країн, зокрема європейських.

Література

1. Новикова О.О. Посол вітчизняної науки // Всесвіт. – 1995. – №5–6. – С. 166.
2. Пискорский В.К. Отчет о заграничной командировке приват-доцента университета св.Владимира В.Пискорского за 1896 и 1897 гг. // ЖМНП. – 1898. – Декабрь. – С. 19.
3. Владимир Константинович Пискорский // Портреты историков. Время и судьбы: В 2 т. – М., 2000. – Т. 2. – С. 126.
4. Там само.
5. Цит. за: Новикова О.О. Посол вітчизняної науки. – С. 168.
6. Пискорский В.К. Вказаний звіт. – С. 20–21.
7. Цит. за: Новикова О.О. Посол вітчизняної науки. – С. 168.
8. Листування В.К.Піскорського // Піскорський В.К. Вибрані твори та епістолярна спадщина / Упор. О.О.Новикова, І.С.Пічугіна. – К., 1997. – С. 256.
9. Там само.
10. Там само. – С. 255.
11. Там само. – С. 256.
12. Новикова О.О. В.К.Піскорський: Біографічний нарис // Піскорський В.К.: Вибрані твори та епістолярна спадщина / Упор.: О.О.Новикова, І.С.Пічугіна. – К., 1997. – С. 23.
13. Листування В.К.Піскорського. – С. 261.
14. Пискорский В.К. Вказаний звіт. – С. 23.
15. Владимир Константинович Пискорский // Портреты историков. Время и судьбы: В 2 т. – М., 2000. – Т. 2. – С. 126.
16. Цит. за: Новикова О.О. Посол вітчизняної науки. – С. 168.
17. Пискорский В.К. Вказаний звіт. – С. 28–29.
18. Новикова О.О. В.К.Піскорський: Біографічний нарис. – С. 25.
19. Пискорский В.К. Вказаний звіт. – С. 26.
20. Новикова О.О. Посол вітчизняної науки. – С. 167.
21. Там само.
22. Отдел рукописей Российской Государственной библиотеки, ф. 604, к. 1, ед. хр. 5.
23. Владимир Константинович Пискорский // Портреты историков. Время и судьбы: В 2 т. – М., 2000. – Т. 2. – С. 129.

24. Цит. за: Новикова О.О. Посол вітчизняної науки. – С. 166.
25. Листування В.К.Піскорського. – С. 271.
26. Цит. за: Новикова О.О. Посол вітчизняної науки. – С. 167.
27. Пискорский В.К. Итальянские университеты // Ученые записки Казанского университета. – Казань, 1910. – Кн. 3.
28. Листування В.К.Піскорського. – С. 272.
29. Там само.
30. Там само. – С. 274.
31. Там само. – С. 276.
32. Там само.
33. Там само.
34. Там само. – С. 253.

Р.В.Тимченко

**Симон Петлюра і Євген Петрушевич в умовах об'єднання
українських армій (липень–листопад 1919 року):
крок до співпраці чи остаточного розпаду?**

Кінець весни–початок літа 1919 року відзначився погіршенням політичної і військової ситуації для українських республік. Широкомасштабний наступ ворогів української державності – поляків і більшовиків змусив Галицьку і Наддніпрянську армію відступати аж до Збруча. У цей складний момент, не маючи зовнішньої підтримки, будучи оточеною з усіх боків ворогами, українській владі потрібно було рятувати соборні досягнення українців.

Розвиток відносин УНР і ЗУНР після переходу УГА (Української Галицької Армії) Збруча значною мірою визначився політичними, світоглядними позиціями, уявленнями про стратегію і тактику тогочасного державного будівництва лідерів обох держав – С.Петлюри і Є.Петрушевича.

В українській історіографії ця важлива наукова проблема спеціально не досліджувалася. Окремі її аспекти знайшли відображення в працях учених української діаспори М.Стахова, В.Вериги, а також сучасних істориків М.Литвина, В.Солдатенка, В.Сергійчука та інших [1].

Для розкриття цієї теми автор ставить наступні дослідницькі завдання:

- визначити наслідки переходу УГА Збруча;
- висвітлити бачення Головного Отамана і Диктатора ЗУНР тактики боротьби за незалежність;
- показати вплив міжособистісних стосунків двох політичних лідерів на